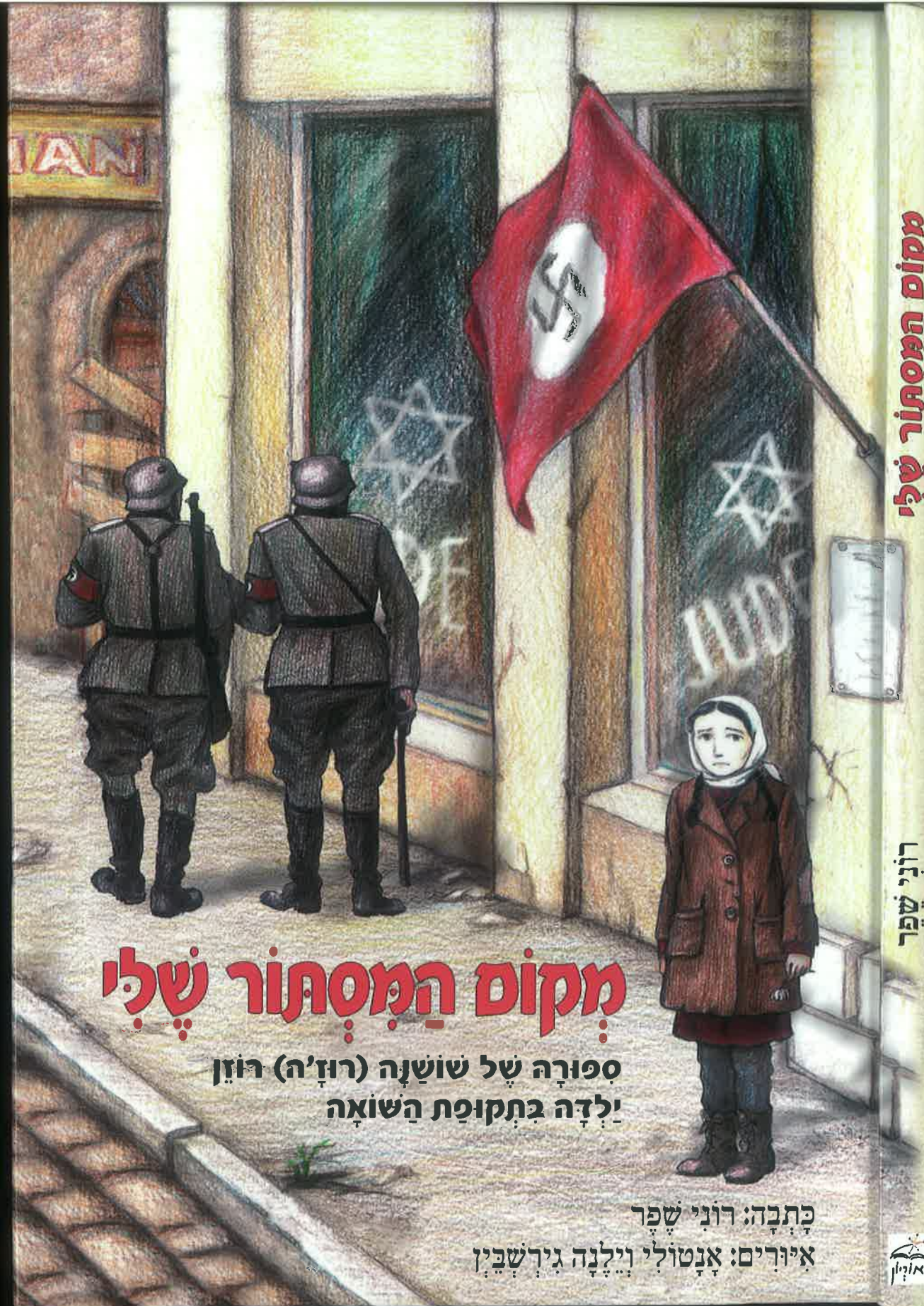

מקום המסתור שלי

ספורה של שושנה (רוז'ה) רוזן
ילדה בתקופת השואה

כתבה: רוני שפר
איורים: אנטולי וילנה גירשביץ

מקום המסתור שלי

רוני שפר

אורינון

ביום בהיר אחר בשנת 1941
נגדעה ילדותה המאשרת של
שושנה (רוז'ה) רוזן, אז ילדה
קטנה בעיר בפולין.

בעקבות פלישת הצבא הגרמני
לארצה נמלטו שושנה ומשפחתה
מאימת החילים הנאצים, בחפז
אחר מקומות מסתור. הספור
מתאר את אכזר האב, את מלחמת

ההשרדות במחבוא בתנאים קשים ואת רגעי החסד שבמפגש עם
אנשים טובים, חסידי אמות עולם, שתודות לרגש האנושי שפעם
בהם על אף הסכנות, נצלו חיי המשפחה.

ממקום המסתור שלה, שהציל את חייה, עוברת שושנה תחנות
מעבר שונות, כמו בית ילדים ומחנה עקורים, עד עלייתה לארץ
ישראל, שם היא נשאת ומקימה משפחה משלה.

אורינון הוצאת ספרים

נדפס במאי 2014

מקדש באהבה ובגעגועים לזכרו של אבי המנוח,
מנדל רוזן (נסטל), שבזכותו אנו חיים.

כְּתָבָה: רוֹנִי שֶׁפֶר

מְקוֹם הַמְּסִתּוֹר שְׁלִי

סְפוּרָה שֶׁל שׁוֹשְׁנָה (רוֹנָה) רוֹיֶז
יְלָדָה בְּתִקּוּפַת הַשּׁוֹאָה

אֵינִירִים:

אָנְטוֹלִי גִירְשֶׁבִין

יְלֵנָה גִירְשֶׁבִין

אִוְרִיֹן הוֹצָאָה סִפְרִים

הספר ראה אור בסיוע:

הקרן לתמיכה בספרי זיכרונות של ניצולי שואה

עריכה: תמר שיטה
ניקוד: לאה גליס
הגהה: אבי שרגאי
עטיפה: אריה אנג'ל
ביצוע גרפי: סטודיו 'אלמוג'

הפקה: אורלי לוי

אִוְרִיֹן הוֹצָאָה סִפְרִים
www.orion-books.co.il
03-5030822
ת"ד 5330 חולון 5815251

© כל הזכויות שמורות

אין לשכפל, להעתיק, להקליט, לתרגם לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני אחר, כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב של המחברת.

נדפס בישראל
מאי 2014

תָּכֵן הָעֲנִיִּינִים

8	הַחַיִּים לִפְנֵי הַמֶּלֶחֶמָה
14	הַפּוֹגְרוֹם
17	מַחֲנֵה הָעֲבוֹדָה הַכִּבְדָּקָה
27	הַחַיִּים בְּמִסְתוֹר
36	הַשְׁחָרָר
40	בֵּית הַיְלָדִים בְּזִבְזָה
43	מַחֲנֵה הָעֲקוּרִים בְּגֶרְמָנִיָּה
50	הָעֲלִיָּה לַמְדִּינוֹת יִשְׂרָאֵל
56	הַיּוֹם

הַחַיִּים לִפְנֵי הַמִּלְחָמָה

לפני שנים רבות, בשנת 1933 ליתר דיוק, נולדתי בעיר דרוהוביץ' שבפולין. שם אמי היה פני רוזן, שם אבי היה מנדל רוזן, ושם אחותי הגדולה ממני בשנתיים הוא לילה רוזן. הורי נתנו לי את השם "שושנה", רוז'ה בפולנית.

בדרוהוביץ' הייתה קהלה יהודית גדולה, שערכ מלחמת העולם השנייה מנתה כ-15 אלף יהודים. היהודים גרו בה שנים רבות עם תושבי המקום האוקראינים והפולנים. היו בדרוהוביץ' הרבה אנשים דתיים מאוד, שהקפידו על לבוש מיוחד ועל מנהגים יהודיים עתיקים. עשרות בתי כנסת גדולים וקטנים היו פזורים בעיר, אחרים מהם בעלי סגנונות אדריכליים מרהיבים.

העיר דרוהוביץ' שבפולין

אבי, מנדל רוזן

אמי, פני רוזן

אחותי הגדולה, לילה רוזן

אני, שושנה רוזן

היו בדרוהוביץ' גם יהודים חלוניים ובהם מורים ורופאים, סוחרים, חייטים ועגלונים. כמה מהם שלחו את ילדיהם לבית ספר תיכון יהודי חלוני, אך היו גם פאלה שילדיהם למדו עם שאר ילדי העיר בבתי ספר צבוריים. בדרוהוביץ' היו תנועות ציוניות וחיי חברה מגוונים מאוד: מועדונים, ספורט, תאטרון וקולנוע.

"הבית היהודי" בדרוהוביץ' היה מרכז לפעילויות תרבותיות, כולל קבוצות דרמה ותאטרון יהודי, הרצאות ולמוד עברית, ואף תזמורת ומקהלה פעילות.

* * *

בביתנו שמרנו על ארץ חיים יהודי-מסרתי. אכלנו מזון פשר והפרדנו בין בלי הפשר לבלי החלב. יום אחד, כשאמא יצאה לעבודה ואני נשארתי בבית עם אחותי, הכינה העוזרת שלנו דיסה ללילה, משום שהיתה חולה. לתדהמתי היא השתמשה בסיר "בשרי" לבשול הדיסה החלבית והגישא אותה לאחותי. חפיתי בקצר רוח שאמא תחזור וספרתי לה את שראיתי. אמא לא התרגשה באפן מיחה. "לא נורא", היא הרגיעה אותי, "העוזרת היא גויה, היא לא מבינה שצריך להפריד את הכלים."

לאבא היה אטליו למכירת בשר, וממנו באה פרנסתנו. בתגים נהגו הורי ללכת לבית הכנסת, לברך ולהתפלל, ואנחנו, אחותי ואני, הלכנו עמם. אהבנו לבקר בבית הכנסת ולשחק עם שאר הילדים בחצרו הרחבה. אמא דברה אתי ועם אחותי בפולנית, ולרב גם עם אבא. רק לפעמים, פשרצתה שלא נבין את שיחתם, היתה מדברת אתו בשפה משנה שיצרתי שקוראים לה יידיש.

להורי, לי ולאחותי היו חברים וחברות יהודים, אך לא רק יהודים. בשכונה שבה התגוררנו היו גם פולנים ואוקראינים רבים, וכלנו חיינו יחד חיים שלווים וטובים. אמא ספרה לי שאי-שם, מעבר לים, קיימת ארץ

רק של יהודים שקוראים לה "ארץ ישראל", אך היא נמצאת רחוק מאוד מאתנו וקשה להגיע אליה.

הייתי אז פבת שש שנים. לילה כבר למדה בבית הספר, ואני קנאתי בה מאוד. התחננתי לאמא ואמרת: "גם אני רוצה ללמוד בבית הספר, אמא, בקשי שיאפשרו לי להתחיל ללמוד בבית הספר כבר עכשו, אפילו שאני עדין לא בת שבע..."

אמא נענתה לבקשתי ופנתה אל המורה בבית הספר. היא ספרה לה עד כמה אני רוצה להתחיל כבר ללמוד וכמה אני גבוהה וחכמה, ולשמחתי המורה הסכימה לקבל אותי לפתח הראשונה. כמה נפלא היה ללמוד לקרא ולכתב. אהבתי ללכת לבית הספר.

אחרי שעות הלמודים הרבינו, אני ואחותי, לשחק בחצר הבית עם חברות ב'קלאס' וחבל. אהבתי גם לקטף מהפרחים הלבנים שצמחו בחצר ביתנו ולשזר מהם זרים לי, לאחותי לילה ולחברותי.

בשנת 1939, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה, כבשה גרמניה חלק גדול מפולין. אני זוכרת שאבא הסביר לי ולאחותי שבעקבות הסכם, שקראו לו "רייכנטרופ מולוטוב", בין גרמניה לרוסיה, הרוחבין עירנו תהיה תחת שליטה של הרוסים. כך חיינו במשך תקופה.

אחר כך החלו חרשים של חסר ידיעה לגבי העתיד. שמועות מפחידות הגיעו מערים אחרות בפולין על התנכלות של הגרמנים ליהודים ושלחתם לגטאות. לא הבנתי בכלל על מה כלם מדברים: אילו גטאות? מי שולח? האם האנשים שנשלחו גם יחזרו? לילות ארבעים שכבתי ערה ושמעתי את אבא ואמא מתלחשים בחדר השנה שלהם, חוזרים ומתנפחים מה נכון לעשות כדי לשמר על המשפחה.

אבא חזר ואמר כל הזמן שלילדים ולנשים לא יאנה כל רע. "אולי יקחו רק את הגברים לעזר במאמץ המלחמתי", היה אומר בכל פעם שהנושא עלה, "הרי לא יתכן שיעקרו משפחות שלמות מבתינו..."

כשהתרבו השמועות והדווחים, החליט אבא לנסות לברח מפולין. אמא תמכה בהחלטה ועזרה לו בסדורים לנסיעה.

אבא ארז מזנדה גדולה, נפרד מאתנו בנשיקות ועלה לרכבת כדי לנסע לבית הוריו, סבא וסבתא שלי, להפריד מהם ואחר כך לברח לרוסיה, עד שתחלף התקופה המסכנת.

ביום חמים אחד בחפשת הקיץ, בתאריך 30 ביוני שנת 1941, שחקתי עם אחותי ועם עוד שתי חברות לא יהודיות בחצר הבית. לפתע הגיעה בריצה אולגה וולסקה, אמן של אחת מחברותי ששחקו עמי, ואמרה לי ולאחותי: "רוצו מהר הביתה, לאמא. תאמרו לה שהגרמנים נכנסו

לדרוהובין' ושתושבים מבצעים פוגרום ביהודים, פוגעים בהם, מרביצים להם והורגים אותם. אתם תיכבים להתחבא."

היינו המומות. למה שמישהו ירצה להרג אנשים או לפגוע בהם - ועוד ביום כל כך יפה ונעים? אחותי, שהיתה בוגרת ממני, הבינה והגיבה במהירות.

"בואי כבר, רוצ'ה", היא קראה לעברי, "אנחנו תיכבות להוריע לאמא מה קורה."

רצנו הביתה ומצאנו שם את אמא מבשלת את ארוחת הצהריים. היא היתה המומה לשמע הדברים שבפינו, ובעיניה עלה מבט שעד אותו רגע לא ראיתי מעולם. היא אחזה בידי וכידה של אחותי, ושלשתנו רצנו לבית של אולגה וולסקה. אמא הקישה ביד רועדת על הדלת, וזו נפתחה מיד.

"מהה, מהה" אולגה זרזה אותנו להכנס. "הכנסו פנימה." אמא הרפה אותנו לפניה. "אולגה", היא הביטה בשכנתה ודמעות מלאו את עיניה. "אנחנו צריכות עזרה."

באותו הרגע נכנס אל החדר תומס, בעלה הפולני של אולגה. הוא הביט בנו לרגע ברחמים, ואז אמר בשקט: "לעלית הגג. מהה."

אולגה הובילה אותנו למטבח, ומשם במעלה מדרגות עץ צרות אל תוף חדרון אפל וקריר בעל תקרה נמוכה ומשפעת, שריח של כרוב ותפוחי אדמה התערבב בו עם ריח עץ לח. אולגה פרשה כמה שמיכות על הרצפה, הביאה לנו סיר לילה וכמה פרוסות לחם ונעלה.

החשך אפף אותנו. ישבנו שם שקטות ורועדות, עד שגרמנו על הרצפה הקשה. כך הסתתרנו בביתם של אולגה ותומס במשך כל ימי הפוגרום. אולגה האמינה שבגלל מוצאה האוקראיני לא יתקרבו האוקראינים, שקבלו יד חפשית מן הגרמנים לפגוע ביהודים, לביתה; אך ליתר זהירות

העמידה את אחיה, טאראס שניאטינסקי, שהיה אז רק נער צעיר, מחוץ לבית לשמר עלינו עד שהסכנה חלפה.

מאחר יותר נודע לי כי בשלשת ימי הפוגרום רצחו האוקראינים, בסיועם של חילי הורמקט הגרמנים, יותר מ-300 יהודים מבני עירי. במשך שלשת הימים האלה ירד גשם שוטף ללא הרף. כאלו בכו השמים על המתרחש בארץ.

ימים לאחר הפוגרום הפתענו לראות את אבא. הוא אמר שכשהגיע אל בית הוריו, הם כעסו עליו על שעזב את אשתו ואת שתי בנותיו הקטנות והפצירו בו לחזור מיד. ספרנו לו את מה שעבר עלינו בפוגרום, וכיצד הסתתרגנו.

הימים חלפו לאטם. חפשת הקיץ הסתיימה, אולם אחותי ואני לא חזרנו ללמודים, משום שהגרמנים אסרו על היהודים לשלח את ילדיהם לבתי הספר. אידיה של פחד וחוסר ודאות אפפה אותנו. חקים שונים והוראות הגבילו את היהודים ועוררו חשש אצל רבים. בפקדת הגרמנים הצטוו כל היהודים המבוגרים לשאת על בגדיהם סרט ועליו מגן דוד לצרף זהוי.

אבא הלך בכל בקר לאטליו, שעל חלון הראווה שלו ציר עכשו סמל מגן דוד גדול, והאות 'י' התנוססה לידו. אמא המשיכה לנהל את הבית, מבשלת, מכבסת ודואגת לכל צרכינו.

מחנה העבודה הרבקה

בקר אחד התעוררתי כרגיל, ובעודי שוכבת במטה נדמה היה לי כי אני שומעת את קולו של אבא במטבח. איך זה יכול להיות? חשבת, הרי תמיד הוא יוצא מקדם בבקר, הולך אל השוחט לקנות את הבשר לאטליו... קמתי בקפיצה מהמטה ומהרתי אל המטבח. הורי כבר היו שם, ישובים ליד השלחן הקטן ופניהם תורות.

"אבא, אמרתי, מה אתה עושה בבית? למה לא הלכת לאטליו?"
אבא הרים אותי בידי החרקות והושיב אותי על ברפיו. "היום אשאיר בבית, וממחר אתחיל לעבד בעבודה חדשה", אמר.

הייתי מפתעת מאד. הרי אבא אוהב את עבודתו באטליו, והלקוחות אוהבים אותו ואת הסחורה המשובחת שלו. מדוע ירצה לעבד בעבודה חדשה? רציתי לשאל אותו עוד המון שאלות, אבל הוא כבר קם ממקומו ופנה לצאת.

"אני חייב לעשות עוד כמה סדורים לפני הסגירה", הוא אמר לאמא. "אנסה לגבות את הפסף מכל החיבים ולקנות אכל יבש. שיהיה. מי יודע מתי אשוב להריוח כסף."

עכשו כבר הייתי מבלבלת לגמרי. עבודה חדשה? ובלי כסף? מה קורה פה?

"לכי העירי את אחותי, אמרה לי אמא בשקט, תתלבשו ובואו לאכל ארוחת בקר."

היום חלף במהירות. למחרת התחיל אבא לעבד במחנה העבודה הרבקה, ששכן מחוץ לדרוהוביץ. במחנה עבדו עוד גברים ונערים יהודים רבים, ביניהם גם כמה משכנינו וידידינו. היה עליהם לאסוף ולארז תוצרת

חקלאית עבור הצבא הגרמני הכובש. תפקידו של אבא היה לספק אכל לחילים הגרמנים שהתגוררו בעיר, מחוץ למחנה. בכל יום, לפעמים פעמים או שלש באותו יום, היה אבא נושא על גבו שני חלב כבדים, ובנוסף שני סלים גדולים ובהם ירקות למיניהם. לא היתה לו עגלה או מריצה, ואף שהיה איש חזק, משאו הכביר על גבו מאוה. מדי ערב היה חוזר הביתה, גבו כפוף ופניו אפרות מתשישות. מדי פעם היה מצליח להגניב במעילו כמה ירקות עבורנו - כרוב ירק עגל, גזרים או כמה תפוחי אדמה - ואם התמזל לו המזל, גם תפוח עץ, שבו התחלקנו בזהירות.

* * *

מצב היהודים בעיר הלך והדרדר מיום ליום. מדי כמה ימים נתלו ברחוב מודעות גדולות, כתובות בכתב שחר ובאותיות רחבות, ובהן הוראות ואסורים רבים: "אסור ליהודים לעבד בעבודות שונות", "אסור לנסע ממקום למקום ללא היתר", אסור ואסור. כיון שאבא לא קבל משכורת עבור עבודתו הקשה (קראו לזה 'עבודת כפייה'), כספנו הלך ואזל. מדי פעם מכרה אמא חפץ מחפצינו - מעיל, שמלה או רהיט, כדי לקנות מעט קמח או תפוחי אדמה. יום אחר היא אפילו מכרה בחשאי תכשיט שהחביאה ושמרה גם אחרי שכל היהודים נדרשו למסר את התכשיטים שברשותם לגרמנים. לאחר זמן-מה לא נשאר לאמא מה למכר.

יום אחד, בלי שום התרעה מקדמת, נשמעו הפיקות חזקות על דלת הבית. "לפתח! מהר!" נשמע קול רועם מבחוץ. אמא מהרה לפתח את הדלת, ואל החדר פרצו כמה חילים גרמנים לבושים מדים חומים. בלי לומר מלה הם פשטו על הבית והחלו לחפש דברי ערה. הם חטטו בארונות והפכו כל דבר בדרכם. אני ואחותי נצמדנו לשמלתה של אמא בבהלה, והיא חבקה אותנו ולחשה לנו מלות הרגעה. לפתע נעצר אחד החילים ליד המזנון

בחדר האכל, הרים את פמוטי הכסף הכבדים והיקרים שבהם היתה אמא מרליקה את גרות השבת, והביט בהם כשחיווה גדול על פניו. אמא לא אמרה מילה. הוא תחב את הפמוטים תחת בית שקיו וסמן לחבריו לכוון היציאה. דקות ארוכות אחרי שהם עזבו עוד עמדו והבטנו אל הדלת, מפחדות שמא יחזרו.

* * *

מצבנו היה קשה, והתחלנו להרגיש מחסור. אמא בשלה מרק מהירקות שאבא הצליח להבריח מהעבודה, וזה היה עקר המזון שלנו. לארוחת הבקר אכלנו לרב פרוסות לחם שחור חמצמץ, מרוחות בשמן או במרגרינה, ולעתים אף במעט רבה. ברחובות העיר נראו יותר ויותר יהודים שקבצו נדבות. יום אחד הלכתי בעיר עם אחותי. לפתע היא עצרה אותי והצביעה לכוון המדרכה הנגדית. "תראי", אמרה בשקט. הבטתי לכוון שאליה הצביעה וראיתי את אחת החברות מבית ספרי, ילדה שנהגה לשחק עמנו בהפסקות, עומדת שעונה על קיר בית ופושטת את ידה לעובדים ושבים שחלפו על פניה. היא היתה רזה וחוררת מאוד. הרגשתי רע. לא היה לי דבר לתת לה. משכתי את לילה בידה והתחלנו לברח משם. לא רציתי שחברתי תראה אותנו, וכאב לי מאוד לראות אותה ככה. לא האמנתי למה שראיתי, לא רציתי לראות.

* * *

בחדש אוקטובר 1942 עברנו - אמא, אחותי ואני - למחנה בהרבקה. היה זה מעין פתח של הרוחביץ, שהוסב למגוריהם של היהודים שעברו במקום. אמא ואבא עברו שם בחקלאות. מובן שאסור היה להכניס למחנה ילדים, אך שומר המחנה הגרמני הקמריה, שהפיר את אבא, סייע לו להבריח אותי ואת אחותי למחנה - בתנאי שלא נראה, ולו לרגע, מחוץ למקום המגורים שלנו, רפת ישנה שהכשרנו למעין בית. היה זה מבנה

ישן עשוי עץ ופלוקים, מחלק לתאים ובעל גג רעפים נמוה. ריח חזק של זבל פרות עמד בו תמיד והקשה עלינו את הנשימה. בעקר היה הריח חזק בלילות הקיץ החמים וחסרי הרוח.

בכל בקר היו הורי יוצאים מקדם מאוד לעבודתם בשדות, ולילה ואני נשארו לבדנו, לחכות להם שישובו. כך חלפו חדשים ארוכים, שבהם כלל לא יצאנו מאזור המגורים מחשש פן נתגלה. מדי פעם, בשעות אחר הצהריים, הייתי יוצאת באשור אבא אל החצר שהקיפה את הרפת.

אהבתי לנשם את האויר הצח אחרי האויר הטחוב והמצחין ברפת ולמלא את ראותי בו. בחצר היתה גם באר עמקה, ואני נהגתי לסייע לגברים שחזרו מהעבודה לרחץ את פלג גופם העליון במים שהעלינו בדלי מן הבאר. במשך כל שעות היום שחקנו כל מיני משחקים שהמצאנו לעצמנו, בעקר משחקי דמיון או משחקי קלפים. לעתים הצטרף אלינו ילד בשם ראובן, שגם הוא, כמונו, הגיע אל המחנה עם הוריו והסתתר שם. היה נחמד לשחק עם ילד אחר בנסיון להעביר את הזמן הזחל עד שאבא ואמא ישובו הביתה.

אף שאבא חזר בערבים עיף ותשוש לאחר יום עבודה מפרה, הוא נהג לשבת אתי ולעבד אתי על קריאה וכתובה בפולנית. כך, בלי ספרי למו, מן הידע שהיה לו, למד אותי גם חשבון. אהבתי ללמוד – מה גם שהלמוד היה כלי מצוי להעביר באמצעותו את הזמן.

אשתו של הלמריד השומר, שהתגוררה מחוץ למחנה העבודה, נהגה להגניב לי ולאחותי לחם ודברי מתיקה מדי פעם. ריח הלחם הלך והטרי וטעם הספריות הנמות בפה הם טעמים שאתגעגע אליהם מאוד בימים הצפויים לנו.

הלמריד עצמו נהג להזהיר את אבי ומשפחות נוספות מפני הגרמנים

המחפשים אחר יהודים נמלטים. האות לתחלת המצוד, האקציה, היה נתן בשריקה חדה של משרוקית, ומיד אחר כך החלו עשרות חיילים גרמנים פורצים לבתים והופכים אותם בחפז אחרי יהודים מסתתרים. מי שנתפס העלה מיד על משאית גדולה שחנתה ברחוב. חיל ונשק בידו היה שומר על הנתפסים, וכשהיתה המשאית מתמלאת, היו החיילים נועלים את דלתותיה והיא נסעה משם. היתה שמועה שמי שנתפס באקציה לא חוזר לעולם.

* * *

בקר אחר נכנס הלמריד, סמוק ומתנשף, לחדר המגורים שלנו. אבא היה בעצומה של תפלת שחרית, והתפלין היו פרוכות על ידו ועל ראשו.

"סיים להתפלל, מנדל", אמר הלמריד בבחילות, "צריח לדבר". אבא סיים בנדיבות להתפלל, קפל את הטלית, ארז את התפלין והביט בהלמריד בפנים קודרות.

"מנדל, אתם חייבים להסתתר", התנשף הגרמני. "בקרוב תהיה אקציה גדולה, ואני רוצה לנרא שיש לה מקום בטוח עבור הבנות..." הלמריד הביט בי ובאחותי, עומדות צמודות זו לזו בירכתי החדר, והגמיה את קולו.

"אני חושש מהאקציה הזו. מוטב שהפעם אחביא את הבנות בביתי." לילה נפצעה ברגלה כמה ימים קדם לכו, וההליכה ברגל עד לביתו של הלמריד היתה בלתי אפשרית עבורה. אבא דאג שלילה תסע במשאית שמוכילה ירקות, והורה לאחותי לשכב בה על גבה, פשרגליה ישרות, ואז כסה אותה בשקים של תפוחי אדמה. הבטתי בערמת השקים ונסיתי לדאות אם אני מבחינה בתנועה כלשהי שתעיד על המצאותה של אחותי שם. אותי הלבישה אמא בבגדים כמו שלבשו הילדות הגויות: חצאית ארכה וחלצה בהירה בעלת שרוולים קצרים. אמא סרקה את שערותי וצבטה את לחיי כדי שיראו אדמות ובריאות. כשסימנו להתארגן, הישיר

אבא את מבטו אלי. "רוץ'לה, אנהנו הולכים להסתתר בבית של הלמריף ואשתו בדרוהוביץ'. את מכירה אותה, נכון? האשה שמביאה לך וללילה ממתקים."

הנהנתי בחיוב מבלי להוציא הגה מפי.

"גלד דרך השוק, ואת תלכי אחרי. אל תסירי ממני את מבטך, הורה לי אבא.

"אל תדאג, אבא, אלך אחריה ונפגש שם," השבתי לו משבבו המלים לגרונני.

לא הפרתי את הדרך מהרבקה לדרוהוביץ', ואבא כאמור עבר דרך שוק גדול. השוק היה סואן באותו הבקר. עשרות רוכלים וקבוצנים עברו בו, כמה מהם מנסים למכור את מרבילתם הדלה בקריאות רמות, ואחרים דבורים שקט וחלש, מנסים לקבץ דבר-מה להאכיל בו את עצמם ואת משפחתם.

הלכתי לאט אחרי אבא, מנסה למשך כמה שפחות תשומת לב. היה טוב לצאת קצת מהרפת המצחינה, לראות עוד אנשים, לשמע קולות ולנשם אויר נקי. כשהרמתי שוב את עיני, גיליתי לחרדתי כי אפרתי את אבא. הבטתי כה וכה, ונשימתי נעתקה: אבא לא נראה בשום מקום! נבהלתי מאוד. לא ידעתי מה לעשות. לאן אלך? חשבתי, איני יודעת את הדרך בתורה למחנה ולא את הדרך לדרוהוביץ', ועוד מעט תתחיל האקצייה. מה אעשה? לפתע נזכרתי בשכנה אוקראינית שהיתה בעלת חנות ליד השוק. מהרתי אל החנות, אך היא היתה סגורה. היתה זו כבר שעת צהריים, שעה שבה הילדים מתחילים לחזור מבית הספר. מישוהו מהם נדאי יראה אותי ויגיד: "הנה שושנה היהודיה". הם ילשינו עלי. מה אעשה?

רציתי לבכות, אך פחדתי למשך תשומת לב. רצתי לביתה של השכנה

ורפקתי על בלתי. היא פתחה את הדלת והביטה בי בתמהון. "מה את עושה כאן?" שאלה.

"אפרתי את אבא," בכיתי. "בבקשה, עזרי לי."

"רוץ'לה, אל תדאגי," היא משכה אותי אל תוך הבית ונגבה את הדמעות מעיני. "שבי פה. הבן הגדול שלי יחזור עוד מעט מבית הספר ויחזיר אותך להרבקה דרך השדות."

כאשר חזר בנה של האשה מבית הספר, הוא החזיר אותי דרך השדות להרבקה. אבא כבר היה שם. אחרי שגלה כי הלכתי לאבוד בשוק, הוא חזר במהירות אל המחנה, וכעת עסק בהכנת מקום מסתור ברפת. כשראה אותי, עזב הכל ומהר לחבק אותי.

"אבא, אני מצטערת, הלכתי לאבוד," אמרתי.

"אל תדאגי, רוץ'לה, עכשו עלינו להתחבא. עוד מעט מתחילה האקצייה," ענה לי אבא. הוא חבק אותי ואת אחותי בחם כפי שתמיד נהג לעשות, ואני הרגשתי מוגנת בין ידיו. אהבתי את אבא מאוד. נזכרתי איך היה משחק אתי ועם לילה לפני שהכל התחיל ולא היינו צריכים להסתתר כל הזמן. אלהים, בקשתי, תעשה שהכל יגמר ונחזור להיות משפחה מאשרת כמו שהיינו: שאבא ואמא לא יהיו מראגים כל כך כל הזמן, ושלא נצטרך לפחד ולהסתתר. שאלתי את עצמי מדוע הגרמנים רעים ורודפים אחרי יהודים שלא עשו להם כלום, אולם לא הצלחתי למצא תשובה בשום מקום.

באותו ערב הסתיר אבא את כלנו בביתו השדותיים שמחוץ לבית המגורים שלנו, ושם התחבאנו במשך האקצייה עם עוד שתי משפחות. המקום היה צפוף ואפור צחנה קשה ומחניקה. אני ואחותי בכינו, משום שלא הצלחנו לנשם.

"אמא, מתי נצא?" חזרנו ושאלנו אותה, אך אמא לא ענתה. גם היא

בכתה, והיתה זאת הפעם הראשונה שראינו אותה בוכה. הלילה חלף באטיות נוראה. עם בקר נגמרה האקציה, והלמריד בא אלינו והודיע להורי שמחסלים את המחנה בהרבקה ושולחים את כל היהודים למחנה עבודה אחר. הגרמנים אמרו שהעבודה במחנה הרבקה קלה מדי ליהודים, אולם הלמריד אמר לאבא שלא ידאג. הוא דאג לסדר שייעבירו את אבא למחנה אחר, שבו עבדו יהודים בנגרות, ולא למחנות שבהם עבדו עבודת פרה.

החיים במסתור

שוב היה עלינו לעבר ולהסתתר. אבא הפיר פולני אחר שנזנז בעיגב בכניסה בכפר בשם צוביצה, לא רחוק מהמחנה בהרבקה, ודבר אתו עלינו. הפולני הסכים להסתיר אותנו תמורת תשלום גבוה. לילה אחד בחדש יולי 1943 יצאנו - אמא, אני ואחותי לילה - בחשאי מהמחנה ועברנו לכפר הזה. בזמן זה התבואה בשדות כבר הבשילה, הגבעולים היו גבוהים וצפופים, ויכלנו להסתתר בהם בהלכנו בשבילים.

הצטרפו אלינו עוד שתי משפחות, שבאחת מהן תאומות קטנות, וכן הורי עזריאל, האח של אמא, שאבד באחת האקציות את אשתו וילדיה וקצת נותר לבדו. ההליכה לכפר ברגל בלילה החשוף נראתה לי כמו נצח. למזלנו לא היה קר. הגענו לכפר, והגברים בחבורה שלמו לפולני את מיטב כספם.

האבד הפולני הוביל אותנו לאסם של שכנו האוקראיני. מסתבר שהיה לו מפתח לאסם הזה, אף הוא לא אמר לשכנו שהוא מתכוון להסתיר באסם יהודים. היה עלינו להתחבא שם בשקט עד שהפולני יכין את המחבוא בשבילנו בתוך ביתו.

באחד הימים נפתח לפתע שער האסם, ואשה גבוהה נכנסה אל המחנה. היא הביטה בנו מפתעת מאוד, אף לא אמרה מילה. היא יצאה, סגרה את השער והלכה. כלנו הבטנו זה בזה המומים. אמא החלה לבכות. "מה נעשה? הבית מקוץ בשדות שעובדים בהם אוקראינים. לא נוכל לברוח באור יום, משום שמיד יבחינו בנו וירוצו להלשין עלינו."

"נקוה שלא יחפשו אותנו עד הערב, נברח מיד כשיחשיך", אמרו הגברים. השעות עברו עלינו במתח ודאגה נוראית. לפתע נפתחה שוב הדלת,

וְאֵל הָאֶסֶם נִכְנַס גָּבֵר, בַּעַל הָאֶסֶם. הוּא הִזִּיז בְּעֶזְרַת קִלְשׁוֹן אֶת הַחֲצִיר שֶׁמֵּאֲחֻרָיו הִסְתַּתְּרָנוּ וְשָׁאֵל: "מִי הֵבִיא אֶתְכֶם לָכָאן?" מִיִּשְׁהוּ עָנָה לוֹ: "בְּרַחֲנוּ מִן הַמַּחֲנֶה בְּהִרְבָּקָהּ, וּמִיד כִּשְׂיִחְשִׁיד נִסְתַּלַּק מִכָּאן."

"אַתֶּם בְּנֵי־אֵי רַעֲבִים," אָמַר הָאוֹקְרָאִינִי, לְתַדְהֻמָּתָנוּ. "אֲבִיא לָכֶם מִשְׁהוּ לֶאֱכֹל."

לְאַחַר זֶמֶן-מָה הוּא נִכְנַס אֶל הָאֶסֶם וּבִיָּדוֹ אָכַל וּמִים. כָּלְנוּ הוֹדִינוּ לוֹ מְאוֹד. עוֹד בְּאוֹתוֹ הָעָרֵב הִתְגַּנְּבְנוּ לְבֵית הָאֶכָר הַפּוֹלְגִי וְסִפְרָנוּ לוֹ שֶׁהָאוֹקְרָאִינִי וְאִשְׁתּוֹ גָּלוּ אוֹתָנוּ.

"אֵל תִּדְאָגוּ! הֵם אֲנָשִׁים טוֹבִים. הֵם לֹא יִסְגִּירוּ אֶתְכֶם," הִרְגִּיעַ אוֹתָנוּ הַפּוֹלְגִי.

בְּלִילָה הָעֶבֶר אוֹתָנוּ הָאֶכָר הַפּוֹלְגִי לְבֵית שֶׁל זוג אַחֵר, סֹטְפֵן וַיּוֹלָהָ קוֹפֶצֶץ - אוֹקְרָאִינִי וְאִשְׁתּוֹ שֶׁהִתְגַּוְּרוּ בְּבֵית שְׂכוֹר בִּקְצָה הַכֶּפֶר, רְחוֹק מִשְׂאֵר הַבָּתִּים. בְּנֵי הַזִּיג הִסְכִּימוּ לְהִסְתִּיר אוֹתָנוּ בַּעֲלִית גַּג חֲסֵרַת תְּלוֹנוֹת שֶׁל מִבְּנֶה רְעוּעַ וּמִזְנַח בְּחֶצֶר בֵּיתָם. הֵם לֹא בִקְשׁוּ שׁוּם תְּמוּנָה עֲבוּר מַעֲשֵׂה הַחֲסֵד שֶׁעָשׂוּ.

לִזְזַג לֹא הָיוּ יְלָדִים, וְהֵם טִפְחוּ אֶת בֵּית אֲחִיהָ שֶׁל יוֹלָהָ, שֶׁנִּהְיָה לְבִקָּר מִדִּי פַעַם בְּבֵית הַדּוֹר וְהַדּוֹר שֶׁלָּהּ בִּכְפָּר.

סֹטְפֵן עֲצָמוֹ לֹא הִכִּיר יְהוּדִים, אֲךֹּ אִשְׁתּוֹ עֲבָרָה לִפְנֵי הַמִּלְחָמָה אֲצֵל מִשְׁפָּחָה יְהוּדִית וְזָכְרָה אֶת הַמִּשְׁפָּחָה הַזֶּה לְטוֹבָה. הִיא לֹא פָתְחָה מִיְהוּדִים וְלֹא הֵאֱמִינָה לְשִׁמוּעוֹת הַנּוֹרָאִיוֹת שֶׁהִפִּיצוּ הַגֵּרָמָנִים עֲלֵיהֶם.

בְּשָׁל מַעוֹט הַמִּזְזוֹן הִתְקַשְּׁה סֹטְפֵן לְהֶאֱכִיל אֶת כָּלְנוּ. הוּא הִלָּךְ כְּמָה פְּעָמִים אֶל אֲבָא, בְּמַחֲנֶה הַנְּגָרִים, וְאֲבָא הִכְרִיחַ לוֹ מַעַט אֲכֹל עֲבוּרָנוּ.

* * *

בְּאַחַד הַיָּמִים כָּלְנוּ הוֹדְעָה כִּי הַגֵּרָמָנִים הִחֲלִיטוּ לְחַסֵּל אֶת מַחֲנֶה הַנְּגָרוֹת שֶׁבּוֹ אֲבָא עָבַד. הִתְבַּצְּעָה אִקְצִיָּה, וְאֲבָא נִתְפַּס וְנִכְלָא. הִלְמְרִיד עוֹד נִסָּה לְהַפְעִיל אֶת קִשְׁרָיו וּלְחַלֵּץ אוֹתוֹ מִן הָאִקְצִיָּה, אֲךֹּ לֹא הִצְלִיחַ. אֲבָא שָׁלִי נִלְקַח עִם עוֹד קְבוּצָה גְּדוּלָּה שֶׁל יְהוּדִים לִיעֵר בְּרוֹנִיצָה, וְנוֹדַע לָנוּ כִּי הוּא נוֹרָה שֵׁם לְמוֹת. כָּל הַנְּרָצָחִים נִקְבְּרוּ בְּמָקוֹם בִּקְבֹר אַחִים.

אֲמָא, אֲחוֹתִי וְאֲנִי בְּכִינוּ לְמִשְׁמַע הַבְּשׂוּרָה הַמְּרָה עַל אֲבָא. לֹא יָכַלְתִּי לְהַפְסִיק לְחֹשֵׁב עַל כֹּךָ שֶׁכְּבָר אִין לִי עוֹד אֲבָא, אֲבָא שְׁלִי, אֲבָא הַטּוֹב שֶׁאַהֲבָ אוֹתָנוּ כָּל כֹּךָ, שֶׁשְׁמֵר עֲלֵינוּ, פֶּנֶק וְדָאָג. כָּל כֹּךָ הִתְגַּעְגַּעְתִּי אֵלָיו... לֹאֲכֹל וְלַעֲצֹב עַל אֲבָא נִסְפּוּ יְסוּרֵי הַיּוֹמִיּוֹם. הָיִינוּ כָּל כֹּךָ רַעֲבִים כָּל הַזְּמַן. גַּם סֹטְפֵן וַיּוֹלָהָ הָיוּ רַעֲבִים, כִּינֹן שֶׁקִּשְׁשָׁה לְהַשִּׁיג אֲכֹל בְּשַׁעַת מִלְחָמָה - גַּם אִם אֵתָּה לֹא יְהוּדִי שֶׁמִּסְתַּתֵּר. אֲמָא נִתְּנָה לְסֹטְפֵן זֶהָב כְּדֵי שִׁימְכֹר אוֹתוֹ וַיְבִיא לָנוּ וּלְעֲצָמוֹ אֲכֹל, אֲךֹ סֹטְפֵן סָרַב וְאָמַר: "פְּנִי, אֲנִי מִפְּחָד לְמַכּוֹר אֶת הַזֶּהָב בְּכֶפֶר. הָאֶכָרִים יִחְשְׁדוּ מִיד שֶׁאֲנִי מַחְבִּיא אֲצִלִּי יְהוּדִים, כִּי הֲרִי מֵאִין לִי זֶהָב? אֵת יוֹדְעַת, פְּנִי, שֶׁהַעֲנֵשׁ עַל הַחֲבָאָת יְהוּדִים הוּא מוֹת בִּירְיָה."

בִּינְתָיִם הִצְטַרְפוּ לְמָקוֹם הַמִּסְתוֹר שֶׁלָּנוּ אִם וּבְנָה וְעוֹד מִשְׁפָּחָה. בְּסֹף הַכֹּל הָיִינוּ 15 מְבַגְרִים וַיְלָדִים בְּמָקוֹם הַמִּסְתוֹר שֶׁלָּנוּ אֲצֵל סֹטְפֵן וַיּוֹלָהָ. כֹּךָ חִיִּינוּ שָׁנָה וַחֲדָשִׁים.

הַיָּמִים הָיוּ אֲרָכִים וּמִשְׁעִמָּמִים. עֲלִית הַגַּג הִיָּתָה צְפוּפָה וּמְלִכְלֻכָּת, וּבְשָׁל הִתְקַרָּה הַנְּמוּכָה וְהַמִּשְׁפָּעֶת שֶׁלָּהּ רַק הַיְלָדִים הַקְּטָנִים יָכְלוּ לַעֲמֹד זְקוּפִים בְּמִרְכָּזָהּ.

עַל רִצְפַּת הַקִּרְשִׁים פִּזּוּר קֵשׁ מִהָאֶסֶם, כְּדֵי שִׁיבְלִיעַ אֶת קוֹל צְעָדֵינוּ לְכָל יִשְׁמָעוֹ מִלְמָטָה. עַל הַקֵּשׁ הַזֶּה גַּם יִשְׁנּוּ בְּלִילוֹת. הִיִּשְׁכָּה הַמִּמְשַׁכָּת בְּחֹסֶר תְּנוּעָה גְּרָמָה לְהִתְאַבְּנוֹת הַשְּׂרִירִים, וְאַחֲרֵי כְּמָה חֲדָשִׁים לִילָה אֲחוֹתִי כְּבָר לֹא הִצְלִיחָה לַעֲמֹד עַל רִגְלֶיהָ וְזָחְלָה מִמָּקוֹם לְמָקוֹם עַל גְּפִיָּה. הַחֲדָר הִסְרִיחַ מִזְעָה, מֵאֲכֹל וּמִצְרָכִים - אֲףִי שֶׁפְּעָמִים בְּיוֹם הִיָּתָה יוֹלָהָ עוֹלָה

על סלם אל עלית הגג, מורידה את הדלי שבתוכו עשינו את צרכינו ומרוקנת אותו.

לא ידענו מתי כל זה יגמר. פעמים רבות ראיתי בחלומי את אלהים הכל-יכול לוחש באזני: "אל תדאגי, ריון'לה, אני אציל אותה, את אמא ואת לילה." החלום הזה עזר לי וגרם לי לקוות, אך במשך הימים הייתי עצובה מאוד.

היה זה חרף קשה. ירד המון שלג, והיה לי קר כל הזמן. הריח חדרה מבעד לקירותיו הסדוקים של המבנה הרעוע. נעלי היו קטנות מדי עבורי, ואמא חתכה אותן מלפנים כדי שאוכל לתחב את רגלי לתוכן. הסודר התקצר כי אני המשכתי לגדל, ואמא תפחה לידיים המושד מיריעות של בד שהביאה לה יוליה.

סטפן פחד לקנות פמות גדולה של אכל בכפר מחשש שסודו יתגלה וידעו שהוא מסתיר יהודים, ולכן החל לגדל חזירים בחצר הבית. כשהיה הולך לקניות במרכז הכפר, ספר כי הוא קונה את האכל עבורם.

כשלא נותר לסטפן כסף לקנות אכל, אספנו מכל משפחה את שאריות הזהב שהחביאה ובקשנו לתת לו, אך סטפן צדן פחד למכור את הזהב. אחת הנשים הסתכנה ונסעה לעיר לבדה לעשות זאת, ואת הכסף שקבלה נתנה לסטפן, כדי שיקנה לנו אכל.

באחד מימי החורף הקרים של שנת 1944 הציץ סטפן שגדר למטה לביתו. לא היה גבול לאשורנו באותו הרגע. עצמותינו הקפואות הפשירו אט-אט, ולרגע קטן אחד היה אפשר לשכת את מצבנו הקשה.

נשארנו בלנו בחדר המגורים גם עם רדת הערב, וכך גם בימים ובשכונות הבאים. סטפן, יוליה ובת אחיה ישנו במטבח. סטפן אסר על הילדה להכנס לחדר המגורים שבו היינו, והסביר לה שהחדר מבלגן ומלא במצרכים שונים.

* * *

יום אחר בימי האביב, כשיצאו סטפן ויוליה מהבית ונסעו לעיר, הסתקרנה הילדה ובקשה לראות מה יש בחדר הנעול. היא הזיזה את הרהיטים שסטפן הציב במעבר כדי למנוע גישה אל החדר, הציצה מבעד לדלת - והנה מולה אשה ושתי ילדות - תאומות קטנות.

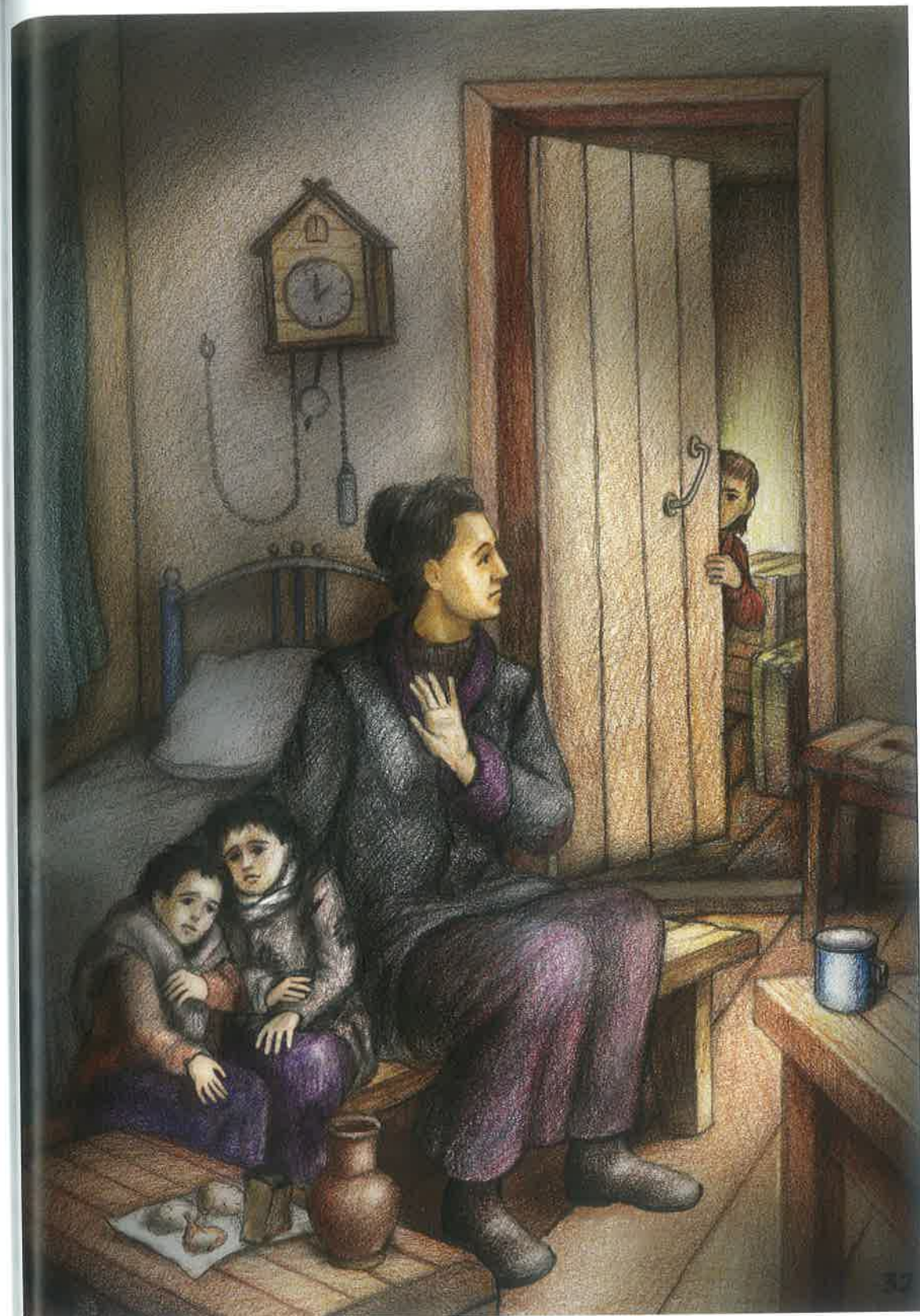
* * *

הילדה נדהמה ונבהלה. מה עושים אנשים זרים בבית? מי הם? מאין באו? היא יצאה מהבית בריצה ופנתה אל ביתו של בעל הבית, פולני בגיל העמידה, אשר התגורר לא הרחק משם. לאחר שהרגיעה את נשימתה ספרה לו את אשר ראתה בחדר המגורים בבית ובקשה את עזרתו. הפולני החזיר ואז האדים. "חורי הביתה, מהר", הוא הרף אותה אל הדלת, "ושלא תעזי לספר לאף אחד מה ראיתי. חכי לדוד ולדודה שלך עד שיחזרו מן העיר."

בצהריים חזרו סטפן ואשתו. הילדה רצה אל דודה ואמרה לו: "דוד סטפן, ראיתי בחדר המגורים אשה וילדה תאומות קטנות, ואני חושבת שראיתי שם עוד אנשים."

סטפן לא התבלבל וענה: "מה פתאום, תמודה? זה רק נדמה לך. אולי שמעת את קולה של סבתא שגרה אצלנו פעם לפני שנפטרה, זוכרת? בכל מקרה, אל תגירי לאף אחד מלה בענין, משום שיגידו שאת משגעת, כי מי ששומע קולות של אנשים שלא היו ולא נבראו הוא משגע." אחר כך מהר סטפן הביתה ואמר בשקט לאשתו: "קחי את הילדה ולכי לקנות אתה כמה דברים בעיר. מהר, עכשו."

יוליה לא שאלה שאלות. כשהלכה עם הילדה, פתח סטפן את הדלת ואמר לבנו: "עלו מהר בחזרה לעלית הגג. בינתיים אנקה ואסדר את החדר כדי להראות לילדה שהוא ריק ושהיא רק המינה שראתה אנשים."

על האגותינו בענין בעל הבית ענה סטפן: "אל תראגו! אני מכיר אותו היטב. הוא לא יגלה לאיש."
 בשחרור יוליה והילדה, לקח אותה סטפן בידה והראה לה את חדר המגורים הנקי. "את רואה?" אמר לה, "החדר ריק. אמרתי לך, יגידו עליה בכפר שאת משגעת וילצעו לך, אם תספרי שראית כאן אנשים."
 את השני של 1944 עשינו בעלית הגג הרעועה, שוב מדברים בלחש והולכים על קש כדי שאיש לא ישמע את צעדינו.

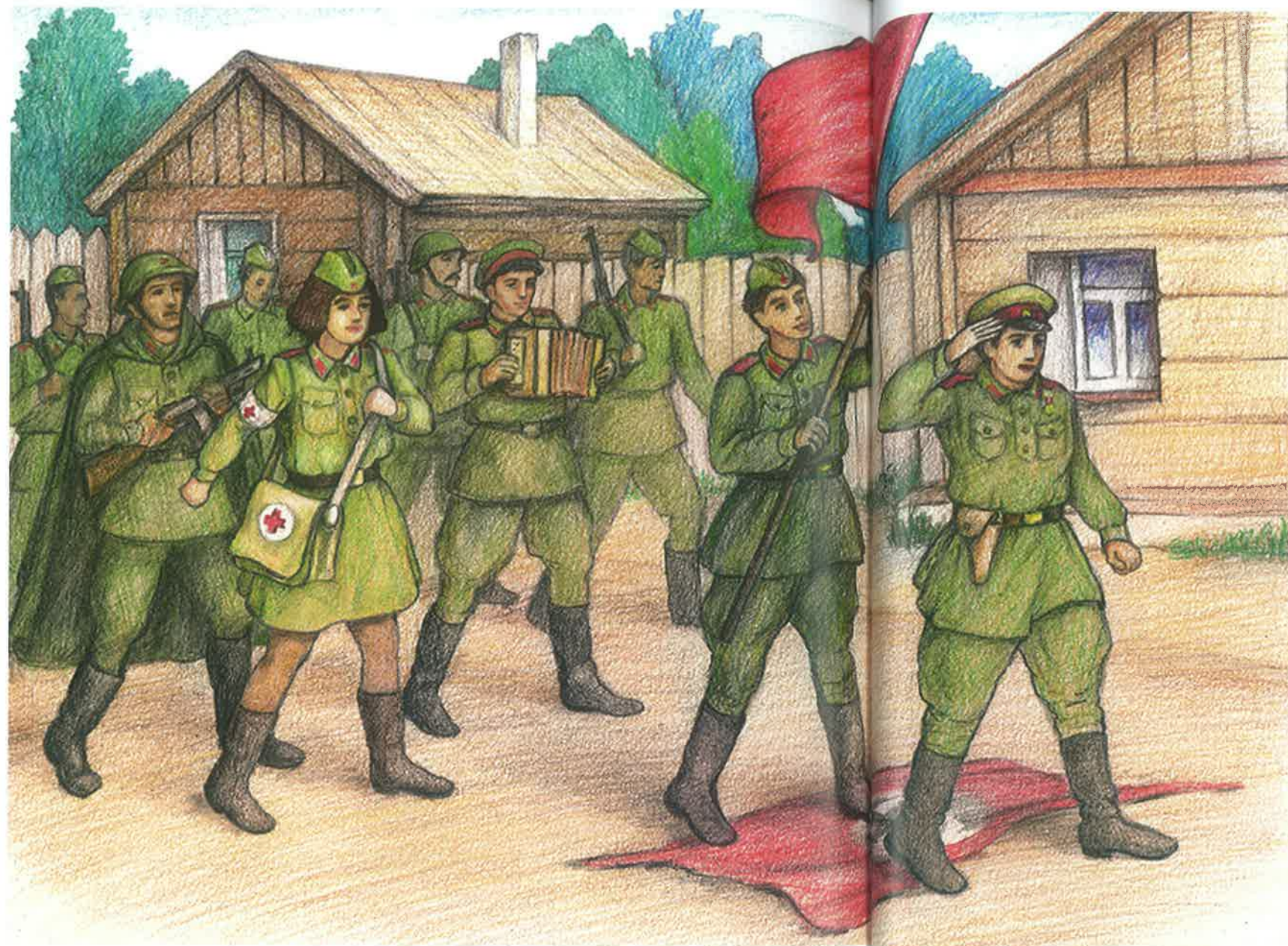
השחרור

בקר אחד בחדש ספטמבר שנת 1944 שמענו לפתע כמה יריות, ולאחריהן נשדרה דממה. הצענו מבעד לחרכים שבקירות הקרשים בעלית הגג וראינו כמה חיילים גרמנים, שישבו בקצר ושתו קפה. אימה אחזה בנו. מה עושים כאן הגרמנים? עד מתי ישבו כאן? ומה אם ימצאו אותנו מסתתרים?

בצהרים עלה סטפן בסלם והושיט לאמא חבילה עטופה בגיר עתון. "יש כאן רק שתי ביצים ולחם", אמר. "זה מה שהצלחתי להשיג. תנו לי לידים שלא יבכו מרעב. הגרמנים יהיו כאן כמה ימים." אחרי כמה ימים באמת שמענו את אחד הגרמנים צועק לחבריו:

"מה, התלבשו, התארגנו, מכרחים לברח. הרוסים כבר כאן! הם נכנסו לעיר. הם גיעו לכאן בקרוב."

לא ידענו את נפשנו מרב שמחה, אך נשאנו שקטים מאוד במחבוא. איש לא היה בטוח שאכן הגרמנים דוברי אמת. אולי זהו רק נסיון להוציא אותנו ממחבואנו?

לאחר כמה שעות שוב נשמעו קולות מבחוץ. הצענו החוצה וראינו אשה רוסייה במדים, ולפניה חייל צועד עם הדגל הרוסי. הגרמנים אינם! כלנו בכינו והתחבקנו זה עם זה. נצלנו, אנחנו חפשיים!

לאחר השחרור החלטנו לחזור לעיר דרוהוביץ' שבה נולדת. נפרדנו מסטפן ויוליה הטובים ועלינו על עגלה בתורה לדרוהוביץ'. כשהגענו לשכונת מגורינו, פגשנו את טאראס שניאטינסקי האוקראיני, שהיה בעת נוק צעיר - אותו טאראס ששמר עלינו בביתם של אחותו אולגה וולסקה ובעלה בזמן הפוגרום ביהודים.

אף שדרוהוביץ' כבר שחררה על-ידי הרוסים, המלחמה עדיין לא הסתיימה, ובאזור היו עוד אנשים שבקשו להרג יהודים, והיה מסכן להזדהות כיהודי. כמו-כן אנשים שעזרו ליהודים פחדו להזדהות. טאראס אמר מיד: "אקח אתכם לביתם של אולגה ותומס. יש להם בית גדול, ותתארחו אצלם."

אותם המצילים שלנו בימי הפוגרום לפני שלש שנים עזרו לנו גם עתה, בעת השחרור. נסענו בעגלה בדרך לביתה של אולגה, כשטאראס יושב עם אמא בספסל הקדמי, והם משוחחים ביניהם על מי נצל ומי נהרג, ואני ואחותי מאחור.

כשהגענו אל הבית, יצאו לקראתנו אולגה, תומס ושתי הבנות שלהם: הבכורה ונדה, בגילה של לילה, ונדכיגה, בתם הקטנה, הצעירה ממני בשנתיים. הרגשתי מבישת כל כה בבגדי הקרועים, מלכלכת ומלאה בפשפשים ובכנים. בגלל הישיבה הממשכת במחבוא אצל סטפן ויוליה לא היה בכווננו לעמד על רגלינו, והמשפחה טפלה בנו במסירות נפש עד שהחלמנו מפצעינו והיינו מסגלות להמשיך הלאה.

העיר דרוהוביץ' התרוקנה מיהודים אחרי המלחמה, ואנחנו המשכנו לעיר אחרת בפולין. אמא עברה במתפרה והשתפרה שזכר זעום. לילה ואני התחלנו ללמד בבית ספר פולני, ואני הצטרפתי לכיתה ה', זרה וחסרת כל. ליום הלדתי הביאה לי חברתי מחברת. שמחתי מאוד, משום שנהגתי לכתב על נפיש ולהדק אותם, וכעת הייתה לי מחברת

משלי. בבית הספר למדנו גם רוסית - שפה שהיתה קשה לי, כיון שלא הכרתי כמעט אף מלה בה. על הקיר בפתח הייתה תלויה תמונה גדולה של סטאלין, וכלנו הערצנו אותו. הרי הוא שחרר אותנו מידי הגרמנים!

הקור, הרעב והתנאים במקום מגורינו גרמו לי לחלות בחצבת, ובשל כך נעדרתי מבית הספר תקופה ארוכה. ביום חלקת התעודות לא יכולתי לקחת לבית הספר, משום שלא היה לי מעיל ללבש. נער צעיר, שבעבר הסתתר אתנו אצל סטפן ועכשו למד אף הוא בבית הספר שבו למדתי, הביא לי מעיל חם בצבע חרדל, כדי שאוכל לקחת לקבל את התעודה.

בית הילדים בזבז'ה

לאמא הי' קשה לפרנס אותנו מעבודתה הדלה, ויום אחד היא הוריעה לאחותי ולי כי נאלץ להפטר ממנה לכמה זמן. אנחנו, הבנות, נעבר להתגורר בבית היתומים לילדים יהודים בזבז'ה, ליד העיר קרקוב, עד שאמא תמצא עבודה מכניסה יותר ותוכל לפרנס אותנו היטב. בתחלה בבינו, לא רצינו להפטר ולעזוב אותה, אך הבנו כי אין ברירה. למרות החששות של שתינו, התגלה בית היתומים בזבז'ה כמקום נהדר. כשגרנו עם אמא, היינו אני ואחותי רב הזמן לבד ופחדנו מאנשים, ואלו בזבז'ה היו מדרכים נהדרים ואכל טעים. אפילו התחלנו ללמד עברית.

* * *

אני ראשונה
משמאל, ולצדי
אחותי לילה

אני יושבת שלישיית מימין, אחותי לילה יושבת שנייה
משמאל. בתמונה משתפכת עם המדריכים בבית הילדים

בבית הילדים ערכנו "קבלות שבת". ישעיהו דרוקר, מנהל בית הילדים, שנהגנו לקרא לו "פאן (אדון בפולנית) קפיטן", נהג להקריא לנו בכל ערב שבת ספור מספורי התנ"ך.

הגגנו את כל חגי ישראל, ובפורים אפילו הכנו הצגה עם תחפושות מפארות ושמחנו עם אמא, שבאה לבקר. הגברת גוטליב, אם הבית, נהגה לנגן בפסנתר, ואנו שרנו ורקדנו והשתתפנו בפעילויות שארגנו המדריכים. אמא הייתה מגיעה לבקר אותנו לעתים קרובות כפי יכולתה. כך חלפה לה שנה נעימה וטובה.

מחנה העקורים בגרמניה

יום אחד בשנת 1946 הודיעה לנו אמא כי אנחנו שוב עוברות - הפעם למחנה העקורים בעיר אולם שבגרמניה. אמא הסבירה לנו שמחנה עקורים הוא מקום שבו מרכזים את היהודים שנצלו מהגרמנים, וכי שם יספקו לנו מזון, לבוש וטיפול רפואי.

בביתתי בשגרדתי מהמדרכים, מהילדים ומשאר האנשים הטובים בבית הילדים בזנ'ה. שוב הגענו למקום חדש, אנשים חדשים ושפה חדשה. בבית הספר במחנה העקורים למדו עברית ואנגלית, ושוב היה לי קשה, משום שהתרגלתי לרבר בפולנית. המורה שלי רבר בעברית בכתה, ואני לא הבנתי כמעט אף מלה. התגעגעתי מאוד לזנ'ה.

אחר הצהרים הלכנו לפעילות בתנועות נער - אני הלכתי לתנועת הנער בית"ר - ובמסגרתן עשינו פעילויות שונות, שמענו הרצאות וטיילנו. המדריכים רברו אתנו על מדינת ישראל, ארץ היהודים.

פעם בשבוע הייתי יוצאת מהמחנה ללמוד נגינה בפסנתר אצל פולניה שנשאה לגרמני. אהבתי את הימים האלה. שעורי הפסנתר שמחו אותי מאוד.

במחנה העקורים היה גם אחיה של אמא, עזריאל, שהתחבא אתנו במקום המסתור בעת המלחמה. הדוד עזריאל נשא בשנית, לבלקה, ובמחנה נולדו להם שני ילדים. במחנה העקורים בגרמניה שהינו כשלוש שנים. חיינו שם כמו עוד יהודים רבים, פליטים חסרי בית וחסרי כל, שהגיעו לשם ממקומות שונים באירופה שאחרי המלחמה.

אני שנייה מימין, ואחותי
לילה ראשונה משמאל

אני ראשונה מימין
בצילום משמאל עם
אחותי וסכרומינו

חדר הלימודים
בבית הילדים

מ'מיון: אמא קני, אחותי לילה, בלקה, דודי עזריאל, אני
ושני בנני של עזריאל שנולדו במחנה העקורים: הבן הגדול
משמאל השיו-הרמן על שם בנו של עזריאל (שגרצח
באחת האקציות עם אחותו ואמו), והבן הקטן ידו-יזחק

מ'מיון: אני וידו,
בנו הקטן של
עזריאל דודי,
ובלקה אמו

אני (בצגול) תמונה קבוצתית של חניך במחנה העקורים

אני (מ'מיון) ואחותי לילה בטיול שאלי
יצאנו באופן מארגן ממחנה העקורים

תְּעוֹדֶת בְּרִיאוֹת שֶׁבִּלְתִּי לִכְנִי הֶעֱלִיָּה לְאָרֶץ בְּמַחְנֶה הָעֲקוּרִים

47

תְּעוּדוֹת מִבֵּית הַסֵּפֶר
הָעֶמְמִי בַּמַּחֲנֶה
הָעִקְרוֹיִם בְּגֶרְמָנִיָּה

46

פזרים במחנה העקורים. אני
משמאל (בעגול) מהפסח לצוענה.
התחפשות הוגאו לנו מן המאטרון

אני יושבת שלישית מימין עם המורה קורן, שגשלה מיושראל
ללמד ולתנה את הילדים במחנות העקורים

אני (משמאל)
וחברותי במחנה
העקורים

העליה למדינת ישראל

בשנת 1949 הודיע לנו דודי כי הוא מפליג עם משפחתו לאמריקה. אמא רצתה שגם אנו נפליג לאמריקה, שם נפתח בחיים חדשים, אך אני ואחותי התנגדנו לרעיון. אמרנו לה שמכאן נמשיך את ורק למדינת ישראל, היא מדינת היהודים, וכך היה. עוד באותה שנה, מיד בתם מלחמת השחרור, הפלגנו - אמא, אני ולילה - לישראל באניה "קוממיות". הייתי אז בת 16.

עם הגיענו ארצה שהינו במחנה "שער עליה" בחיפה. גם שם הקיפה גדר תיל את המקום והזפירה לנו ימים פחות טובים. שוב היינו סגורות במחנה, אבל בארצנו שלנו.

לשמתנו לאחר תקופה קצרה עברנו לבית-העולים "אחזה" בחיפה, ומשם עברנו שוב - הפעם לבית פרטי בהרצליה. בעלת הבית היתה אשה בודה בת דרוהוביץ', שעזרה לעולים מבני עירנו שבפולין, והיא העמידה לרשותנו חדר בביתה. אחרי כמה חדשים עברנו להתגורר בדירה בשכונ בהרצליה.

בהיותי בבת 18 התגייסתי לצה"ל, צבא ההגנה לישראל, ושרתי בחיל הרגלים כפקידה בשלישות במחנה ליד בית ליה. בגיל 21 נשאתי לעמנואל שפר, נצול שואה אף הוא, לימים מאמן נבחרת ישראל בכדורגל. נולדו לנו ארבעה בנים, והיום אני כבר סבתא לתשעה נכדים.

התגייסתי לצבא ושירתי כפקידה בשלישות גבית-ליד גחיל הרגלים

אני משמאל, ובצ'לי עמנואל שפר מימין

מימין אולגה וולסקה
ביום הלדנה השמונים.
לצדה בתה הבכורה ונדה
וניצ'ינה, בתה הצעירה

אני באמצע, עם ונדה
ובעלה בקסורי בפולין

במשך השנים התפתחתי עם בנותיהם של אולגה ותומס וולסקה, בקרתי
אותן כמה פעמים בפולין, ומדי שנה אני שולחת להן תפוזים ושוקולדים
תוצרת הארץ. הן אוהבות מאוד את הפרי הארץ-ישראלי שלנו. אולגה
וולסקה ובעלה תומס הקרו פחסידי אמות העולם. אולגה נפטרה בשיבה
טובה בגיל 101 שנים.

עמנואל שקר עם נבחרת הנער של ישראל
בכדורגל בטקס הפתיחה של אליפות אסיה

עמנואל שקר עם נבחרת הנער של ישראל
בכדורגל לאחר זכייה באליפות אסיה

טארס שניאט'נסקי מחזיק את תעודת הסייד
אמות העולם ואת אות ההוקרה שקבל מ"יד ושם"

טארס, אחיה של אולגה, ששמר על הבית בימי הפוגרום, הכר אף הוא
בחסיד אמות העולם, ושמו חקוק על קיר חסידי אמות העולם ב"יד ושם"
בירושלים.

לאחר המלחמה, כשבאנו לבקר את סטפן קופצ'ן ואשתו יוליה כרי
להודות להם על שהצילו אותנו, אמרו לנו השכנים בכפר, כי מיד לאחר
המלחמה שלחו הרוסים את בני הזוג למחנה בסיביר, ושם מתו. חפשנו
את הילדה שהתגוררה עמם, אך גם עקבותיה אבדו.
הצטרפנו מאוד לשמע על כך. כל כך רצייתי לפגוש אותם ולהודות להם!
אנשים אלה סבנו את חיייהם בגללנו, ולא זכו בחייהם להכרה ולהוקרה
על כך.

שנים אחר כך הכרו סטפן ויוליה בחסידי אמות העולם, ושמן חקוק על
קיר הזכרון ב"יד ושם" בירושלים.

דונטה

הלמריה

הלמריה, שומר המחנה הגרמני, ואשתו דונטה הכרו אף הם בחסידי אמות
העולם לאחר המלחמה. גם עמם שמרנו על קשר. הלמריה ובתו אף בקרו
אותי בארץ.

היום

אני כבר בת 80, מתגוררת בקרמת השרון. לפני כשנה התאלמנתי מבצלי עמנואל שפר, עמו חייתי 58 שנים. בכל ליל שבת אני מארחת את המשפחה כלה לארוחת ערב. אני אוהבת להכין את הארוחות האלה למשפחתי ונהנית מכך מאוד. בימים אלה כל הרחוב מריח את ריח טגון השניצלים, וכשנכנסים הילדים, כלם עוברים בדרך המטבח ואוכלים בחטף לפני הארוחה כמה שניצלים. גם לאחר הטעימות עדיין נותרים המגשים עמוסים בשניצלים. מכרים, חברים ובני משפחה צוחקים ואומרים: "יום ששי אצל סבתא שושנה עם הר השניצלים..."

ארבעת בנני (מימין לשמאל): אבי, ערן, אוזי ומשה

אני ובצלי ז"ל במסכת יום הנשואים החדשים שלנו

תמונה משותפת שלי עם נכדי.
למטה: דניאל נכדי אשר מתגורר בגרמניה

אני אוהבת לבשל את האכל המסרתי שעליו גדלתי. האכל מחזיר אותי אל מחוזות ילדותי הרחוקה, והעסוק בו מזכיר לי פעמים רבות את הימים שבהם הוא היה חסר לי כל כך. היותו בר-השגה ובשפע גורם לי להעריף את חיי מדי יום ביומו.

אני חיה חיים טובים ומאשרים גם בזכות ההכרה בתקומת המדינה לאחר השואה ובזכות הבנתי כילדה, עם פריץ המלחמה, ששום דבר בעולמנו אינו ברור מאלינו. החיים, המשפחה, הבריאות והיותנו אנשים חפשיים – כל אלה הם זכות גדולה, ועלינו לשמר עליה ועל מה שיש לנו. אני מאמינה שצריך לספר לדורות הבאים, כדי שיזכרו ולא ישכחו את ההיסטוריה של העם היהודי בתקופת השואה. המסר שלי לכל מי שנכון ורוצה לשמץ את ספורי הוא שעלינו לעזור זה לזה ולקחת דגמה מכל אותם בני אדם, שעזרו ליהודים והסתירו אותם – למרות ענש המוות שנגזר על מי שמסייע ליהודים בכל דרך שהיא. עלינו לזכור כי לצד הרע האנושי והמצעים הנתעבים, שעשו הגרמנים ומשתפי הפעלה שלהם ליהודים בזמן מלחמת העולם השנייה, היו גם אנשים טובים, שהיו מוכנים לסכן את חייהם ואף למסר את נפשם כדי לעזור לנרדפים ולהצילם. אותם אנצור בלבי לעד.

מי יתן שלא יהיו עוד מלחמות בעולם, ונמנע כלנו משנאת אנשים על רקע דת, גזע ולאום.

שננה שפר, ינואר 2014, רמת השרון

אני במרכז, לילה אחותי ומיכאל, בנו
של סאקס ליד קיר הזכרון להסיד
אמות העולם ב"יד ושם"

מעריב

היום

יום ה' י"ז חשוון תשנ"ב 1.1.99

55 שנה לאחר שאביו הציל אותו מידי הנאצים גמלו האחיות שושנה שפר ולילי אוגמן לעובד הזר האוקראיני מיכאל שניאמינסקי: שלשום הן הגיעו לכלא מעשיהן, שם הוחזק לפני גידוש מישראל, ושיחררו אותו בערבות

איציק סבן, גולן יוסימון, עמ' 3-2

בזכות האב

לילי אוגמן (מימין), מיכאל שניאמינסקי ושושנה שפר, אממול ביד ושם. בחמונה הקטנה האב, חסיד אמות עולם שראש שניאמינסקי גולמס: פילמוט

אני רוצה להודות לצוות המקצועי של הוצאה לאור "אוריון",
שעמל וטרח על הכנת הספר המרגש הזה, ובמיוחד
לערן בעלי שתמך בי בזרכו השלוח.

שלכם
רוני שפר

אנטולי וולנה גרשנין בעת יצירת האיורים של הספר

העיר דרוהוביץ' שבפולין לפני המלחמה

